

МУЗИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ПЕДВУЗАХ УКРАЇНИ (40-50-ТІ РР. XX СТ.)

Стаття присвячена розгляду історичного аспекту музичної підготовки майбутніх педагогічних кадрів у педвузах України. Аналіз здійснено на базі архівних матеріалів та монографій першої половини XX століття.

У роки Великої Вітчизняної війни питанням розвитку системи підготовки музично-педагогічних кадрів, у силу соціальних і економічних обставин, що склалися, не приділялося належної уваги.

У 1943/44 роках на території України, звільненої від німецько-фашистських загарбників, розпочалася певна робота з відбудови народної освіти і підготовки вчительських кадрів. З цією метою організувались короткотермінові педагогічні курси з підготовки вчителів; на роботу до шкіл прибували вчителі з інших союзних республік. Відновили роботу педагогічні навчальні заклади: у 1944/45 навчальному році в Українській РСР працювало 6 університетів, 20 педагогічних інститутів, 18 учительських інститутів, 76 педагогічних училищ. Деякі з них навесні 1945 року провели дострокові випуски.

Після Великої Вітчизняної війни всі зусилля спрямовувались на подальший розвиток народної освіти і відновлення системи підготовки педагогічних кадрів. Розроблялись різноманітні заходи: у деяких жіночих середніх школах відкриті одинадцять педагогічні класи, розширена мережа педагогічних училищ для забезпечення вчителями початкової школи, збільшилась кількість педагогічних інститутів. Міністерство освіти УРСР накреслило шляхи поліпшення музичного виховання у школах республіки. Гостро постало питання і про підготовку вчительських кадрів для здійснення музично-естетичної роботи в школі.

У перші післявоєнні роки підготовка вчителів співів для шкіл здійснювалась на базі педагогічних училищ. Але вони у своїй більшості не були укомплектовані кваліфікованими викладачами музичного профілю. Поряд з цим спостерігалась недостатня кількість музичних інструментів, унаочнень, методичної і нотної літератури, яка в останні роки зовсім не видавалась. Відділ педагогічних училищ Мінпросу УРСР і обласні організації народної освіти не надавали достатньої методичної допомоги викладачам педучилищ у їх роботі з музично-педагогічної підготовки учительських кадрів для шкіл, слабо контролювали виконання програм з музики. У таких умовах педагогічні училища не надавали і не могли надати відповідної музично-педагогічної підготовки майбутнім учителям, необхідної для викладання співів і проведення музичної роботи у початкових класах загальноосвітніх шкіл.

З метою поліпшення якості музичної підготовки випускників педагогічних училищ, які працювали в школах, Мінпросом УРСР було розроблено ряд конкретних заходів. На нарадах учителів заслуховувались питання з музичного виховання, забезпечувалась робота секцій учителів музики та співів; у навчальний план обласних курсів учителів початкових класів додатково включено 12 годин методики викладання співів; організовано семінари і консультації з методики викладання співів і нотної грамоти для учителів молодших класів і керівників хорів в обласних інститутах удосконалення кваліфікації; створювались підручники з музичного виховання для слухачів педагогічних училищ. Але педагогічні училища не могли забезпечити необхідної кількісної і якісної підготовки музично-педагогічних кадрів, від яких багато в чому залежало і підвищення рівня культурно-освітньої роботи не лише серед молоді, що навчається, але і трудящих, особливо сільської місцевості, де вчителі складали найбільш чисельний загін інтелігенції. У зв'язку з цим за наказом Мінпросу УРСР від 13.04.48 р. "Про організацію підготовки вчителів малювання, креслення, співів і музики" у педагогічних інститутах вводились факультативи з надання студентам другої спеціальності за одним з названих профілів, зокрема музичного. Кожен педагогічний інститут зобов'язувався забезпечити щорічну підготовку не менше п'ятнадцяти вчителів співів та музики.

У навчальні плани Київського, Харківського, Одеського, Донецького, Полтавського, Житомирського і Херсонського педагогічних інститутів (розташованих у містах, де існували консерваторії або музичні училища) вводився факультативний курс з музики і співів. Метою цього курсу було ознайомлення студентів з основами музичної грамоти, класичними творами видатних композиторів, українського і російського музичного мистецтва, а також оволодіння студентами методикою організації дитячого хору в школі. Таким чином, цей курс сприяв підвищенню як загальної, так і музично-хорової культури студентів, а також допомагав їм, майбутнім учителям, в організації позакласної роботи в школі.

Для забезпечення проведення занять на 40 факультативах з музичної підготовки вчителів залучались викладачі відповідної кваліфікації з консерваторій і музичних училищ. Усього в 1948/49 навчальному році факультативним навчанням з музики і співів в Україні було охоплено 470 чоловік.

Вивчення і аналіз звітів з навчальної роботи деяких педагогічних інститутів республіки за 40—50-ті роки, які зберігаються в архівах, уможливило простежити навчання студентів на факультативних курсах з музичних дисциплін, з передбаченням і досягненням певних результатів.

Так, у Харківському педагогічному інституті в 1949/50 навчальному році факультативом "Хорові співі" (обсягом 120 годин) були охоплені студенти літературного факультету, а в 1951/52 навчальному році передбачалося залучити вибірково, за ознаками загальної музичної підготовленості, студентів і з інших факультетів. Аналогічний факультативний курс "Музика і співі" (обсягом 120 годин) було введено на історичному і геогра-

фічному факультетах та обсягом 60 годин – на фізико-математичному. При доборі студентів для навчання на факультативі з музики враховувались музичні здібності і володіння музичним інструментом.

Факультативне навчання музичним дисциплінам на літературному факультеті відбувалось упродовж 4-х років. На першому курсі вивчались теорія музики і сольфеджіо (30 годин) та проводились практичні заняття з хором (60 годин). На другому курсі — сольфеджіо (30 годин), історія музики (10 годин), методика співів у школі (15 годин), хорознавство і організація хорового гуртка (25 годин), практичне заняття з хором (60 годин), ознайомлення з музичним інструментом планувалось по 15 годин на кожного студента. На третьому курсі: сольфеджіо, теорія музики, диригування, історія музики, індивідуальні заняття з музичного інструмента і диригування (20 годин), методика співів (15 годин), хорознавство (25 годин). На групові заняття з хорових співів і на заняття у загальноїнститутському хорі відводилось 60 годин. У 1952/53 навчальному році на випускному четвертому курсі проводилось читання хорових партитур - 20 годин (з них 6 лекційних і 14 практичних), ознайомлення з музичним інструментом- 15 годин на кожного студента.

Аналіз протоколу випускного екзамену з факультативного курсу “Хорові співі” студентів літературного відділення історико-філологічного факультету Харківського педагогічного інституту від 24.04.54 р. дає підставу вважати, що навчальна робота тут проводилась на досить високому професійному рівні, з великим ентузіазмом і зацікавленістю викладачів та студентів. Показником цього є бажання студентів продовжувати заняття з гри на фортепіано, баяні, домрі, скрипці. Це викликано тим, що організація занять у поточному навчальному році не передбачала для студентів третього курсу виконання повного обсягу годин з цих дисциплін. Показовим було також і рішення екзаменаційної комісії направляти студентів, що закінчили факультативний курс, з метою закріплення набутих знань і навичок на практичну музично-педагогічну роботу в базові школи, а також використовувати їх у педагогічному інституті як керівників хорової самодіяльності на різних факультетах.

Проведення екзамену з хорового співу і техніки диригування показало добру підготовку екзаменаційних програм як з технічного, так і з художнього спрямувань. Велика увага в програмах, що виконувались, приділялась шкільному репертуару. Якісне виконання студентами екзаменаційної програми свідчить про те, що, не дивлячись на певні труднощі в організації навчального процесу та різноманітність музично-теоретичних і практичних дисциплін, інститут у цілому засвоїв новий додатковий профіль, а рівень підготовки студентів на факультативному курсі відповідав поставленим завданням. Педагогічно важливим у цій підготовці було і те, що студенти, які успішно закінчили факультативний курс, володіли добрим музичним слухом і вокальними даними, могли використовувати їх у роботі в школі не лише з спеціальності, а й як вчителі співів, керівники шкільних гуртків художньої самодіяльності, шкільних хорів.

Більш ґрунтовна факультативна підготовка студентів з музично-естетичного виховання проводилась у Київському і Вінницькому педагогічних інститутах. У цих вузах навчальні плани передбачали вивчення програмового матеріалу з музичних дисциплін на першому і другому курсах у вигляді обов'язкових занять, а на третьому і четвертому - факультативних. Увесь курс розраховувався на 206 годин (130 обов'язкових годин на першому і другому курсі і 176 факультативних - на третьому і четвертому курсах).

Студенти, що виявили протягом перших двох років навчання музичні здібності, зацікавленість і певні вміння, продовжували навчатися далі на третьому і четвертому курсах. Вони отримували необхідні теоретичні знання і практичні навички у роботі з хоровим або оркестровим колективом, у грі на одному з музичних інструментів. Заняття факультативів проводились за двома музично-педагогічними спеціальностями - хорові і музичні. Залежно від відвідування занять однієї чи іншої спеціальності студенти по закінченні інституту здобували кваліфікацію керівника хору і вчителя співів у перших-четвертих класах або керівника шкільного оркестру. Заняття проводились по 2 години на тиждень. Інші студенти обмежувались дворічним навчанням і кваліфікації музичного керівника не отримували.

У Ніжинському педагогічному інституті факультативний курс “Співи” введений з 1954 року. Відразу ж після зарахування студентів на перший курс проводилась перевірка їх музичних здібностей. Це давало можливість вже на початку навчального року визначити тих студентів, які повинні були навчатися співам або займатися у музичних гуртках. У 1955/56 навчальному році факультативний курс “Співи” вивчало 97 студентів різних факультетів. На першому і другому році навчання на вивчення музичних дисциплін відводилось 60 годин. Програма курсу передбачала вивчення музичної грамоти, сольфеджіо, хорознавства, методики викладання співів у школі, історію музики, оволодіння одним із музичних інструментів (домри, скрипки, фортепіано, баяна), а також ознайомлення з елементарними поняттями постановки голосу в дітей. Вивчення матеріалу проводилось в обсязі підручника для педагогічних училищ “Співи і музика” під редакцією

М. М. Гордійчука і О. Г. Раввінова.

Кожне з занять відбувалось у певній послідовності. Спочатку за посередництва індивідуального опитування проводилась перевірка домашнього завдання, потім - пояснення нового програмового матеріалу з хорознавства, музичної грамоти або історії музики. З метою засвоєння і закріплення навчального матеріалу з нотної грамоти пророблялись різнопланові практичні вправи. За цим слідували аналіз і виконання пісень, навчання гри на одному з музичних інструментів. Для проведення групових занять із співів і музики в інституті існувала спеціальна відповідним чином обладнана аудиторія. Практичні заняття з керування хором для студентів старших курсів відбувались під час роботи з хоровими колективами, що існували на різних факультетах. Під час цих занять студенти вивчали пісні шкільного репертуару, хорові твори, досить часто виступали у ролі керівників цих колективів. Під час проходження педагогічної практики студенти, що засвоювали факультативний курс “Співи”, організовували роботу шкільних хорів.

Усі студенти, які навчалися на факультативі, брали участь у зведеному загальноінститутському чотириголосому хорі. Для занять хору планувались певні дні: два рази на тиждень по дві години з перервою в десять хвилин. Окрім хору, існували вокальні ансамблі. На досить високому рівні відбувалась робота й інших музичних колективів, зокрема домрового і духового оркестрів. Їх учасники наполегливо оволодівали технікою гри на музичних інструментах, удосконалювали свої знання з нотної грамоти. У репертуарі домрового оркестру, у більшості випадків, були українські і російські народні пісні і танці.

Вихованню естетичного смаку, любові до музичного мистецтва сприяла також і чітко організована робота музично-художнього лекторію, заснованого в 1955 році. Його основним завданням було розвинення кругозору і поширення знань студентів у галузі музичного мистецтва, виховання потреби до класичних творів вітчизняної і зарубіжної музики. Із студентів, що мали музичну освіту і підготовку до пропагандистської роботи, було обрано раду лекторію у складі 12 осіб. На засіданнях ради розроблялась і розподілялась тематика лекцій. Через нестачу музичних грамплатівок із записами класичних творів учасниками лекторію робились магнітофонні записи музичного матеріалу з трансляцій українського радіоцентру. Працював музичний лекторій, як правило, по суботах.

Завдяки роботі музичного лекторію, майбутні вчителі, що дуже цікавились музичним мистецтвом і постійно відвідували лекції-концерти, сформували своєрідний художній осередок. Високим художнім рівнем відзначались лекції-концерти, присвячені творчості П.Чайковського, М.Римського-Корсакова, В.Моцарта, А.Хачатуряна та інших композиторів. Після створення місцевого радіовузла із членів ради лекторію відокремилась редакція музичних передач, що сприяла пропаганді кращих зразків вітчизняної і зарубіжної музики серед студентів. Аналогічні музичні лекторії працювали також у Київському, Харківському, Одеському, Кіровоградському і деяких інших педагогічних інститутах.

Аналіз досвіду проведення педагогічної практики студентами Ніжинського педагогічного інституту підтверджує доцільність музично-естетичної підготовки майбутніх учителів.

Учителі, які здобули музично-педагогічну підготовку у вузах, успішно вирішували проблему художнього виховання дітей у школах, формували в них естетичний смак і художньо-творчі здібності в галузі музичного мистецтва. Разом з цим, приклади такої активної діяльності учителів у цій сфері були небагаточисельними. У більшості своїй естетичне виховання, яке проводилось у школах, знаходилося у незадовільному стані і мало значні недоліки. Хоровими, драматичними і музичними гуртками охоплювалась надто велика кількість учнів, працювали вони абияк через відсутність кваліфікованих керівників.

Головною причиною, що гальмувала широке розгортання художнього виховання дітей, була відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів на місцях.

Вивчення і аналіз роботи педагогічних вузів України з факультативної підготовки майбутніх учителів до здійснення музично-естетичного виховання школярів свідчать про те, що робота, яка проводилась у цьому напрямі, за рідкісним винятком, не озброювала студентів якісними знаннями і вмінням у галузі музично-педагогічної освіти. Факультативи не мали стабільних програм, чіткої системи роботи, заняття на них проводились епізодично, найчастіше у формі художньої самодіяльності. У більшості випадків мета їх була обмежена і зводилась в основному до забезпечення культурного дозвілля студентів, не переслідуючи завдань професійної музично-педагогічної підготовки до роботи у школі. Основна увага зверталась на розширення знань студентів у галузі музичного мистецтва, а не на оволодіння ними вміннями і навичками, що були необхідні майбутнім учителям для грамотного керівництва тим чи іншим гуртком художньої самодіяльності, якісного проведення уроків співів і музики.

Але, виходячи з того, що за навчальними планами педагогічних інститутів 1955-56 років уже передбачалась підготовка студентів до керівництва естетичним вихованням школярів, Міністерство освіти запропонувало вузам, що мали досвід проведення цієї роботи, надати свої рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення якості музично-педагогічної підготовки студентів. Київським і Вінницьким педагогічними інститутами були подані відповідні записки та навчальний план курсу "Музика і спів" (основний зміст цього курсу викладено вище).

Більш змістовні рекомендації, спрямовані на музично-естетичне виховання студентської молоді, були подані Ніжинським педагогічним інститутом. Основна їх ідея полягала у введенні до навчальних планів інституту спеціального предмета "Художнє виховання", який повинен був забезпечити підготовку студентів з таких факультативних естетичних курсів, як: спів (сольні і хорові), музика (баян, домра, фортепіано), художнє читання, драматичне мистецтво, хореографічне мистецтво, живопис, художнє рукоділля, художня гімнастика, шахи і деяких інших.

З цією метою пропонувалось у деяких педагогічних вузах створити кафедри художнього виховання, що мали забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів усіх факультетів за одним із названих факультативних курсів.

Кафедра художнього виховання прогнозувалась як загальноінститутська і повинна була позитивно вплинути на всебічний естетичний розвиток майбутніх учителів, забезпечити керівництво у засвоєнні кожного з названих курсів і збагатити зміст виховної роботи в школі та вузі.

У зв'язку з цим пропонувалось внести певні зміни до правил прийому педагогічних інститутів, а саме: враховувати естетичні нахили і здібності абітурієнтів до проведення виховної роботи у майбутній педагогічній діяльності. Кожен із студентів повинен був обрати один з вищеназваних видів мистецтва, протягом першого-другого семестрів був зобов'язаний засвоїти його теоретично і практично, набути умінь та навичок, необхідних для проведення якісної музично-естетичної виховної роботи в школі.

На вивчення кожного з художніх факультативних курсів у навчальних планах було відведено 186 годин. Така ж кількість годин передбачалась для проведення обов'язкових практичних занять у вечірній час.

Засвоєння кожного з цих курсів передбачало вивчення як теоретичного, так і практичного матеріалу. Вивчення одного з факультативних курсів вважалось обов'язковим. Наприкінці кожного навчального року проводились заліки. На четвертому курсі факультативні заняття планувалось проводити у вигляді гурткової роботи в школах з метою закріплення набутих знань на практиці. Виходячи з того, що створення кафедр художнього виховання в педагогічних інститутах вимагало спеціально підготовлених кадрів, а також з урахуванням потреби шкіл у вчителів художнього профілю, у рекомендаціях Ніжинського педагогічного інституту пропонувалось перетворити один із вузів України (Києва, Харкова або Львова) у педагогічний інститут з підготовки кадрів з художнього виховання для середніх шкіл.

Відзначаючи позитивні знахідки педвузів України щодо естетичної підготовки майбутніх учителів, все ж таки слід зауважити, що чіткої системи факультативної музично-педагогічної підготовки студентів створено не було. Це пояснювалось недостатньою увагою до роботи факультативів з боку керівників педвузів, відсутністю необхідного контролю робітників Міністерства освіти УРСР, у ряді випадків формальним підходом до організації і змісту факультативних занять. Негативно позначалась також відсутністю штатних викладачів музично-педагогічного циклу, у ряді випадків недостатня їх кваліфікація і малий досвід роботи. Не вистачало спеціального обладнання, музичних інструментів, наочних посібників, навчально-методичної і нотної літератури.

Створення у 40—50-х роках на базі педагогічних інститутів факультативного навчання з музично-педагогічного профілю, хоч і надавало деякій частині майбутніх учителів певну музично-естетичну підготовку до роботи в школі, але в цілому проблема забезпечення шкіл кваліфікованими кадрами вчителів музики і співів не вирішувало не була. У зв'язку з цим виникла необхідність подальших пошуків шляхів поліпшення професійної підготовки учительських кадрів музично-педагогічного профілю.

Матеріал надійшов до редакції 18.09.2000 р.

Танько Т.П. Музыкальная подготовка будущих педагогических кадров педвузами Украины.

Статья посвящена рассмотрению исторического аспекта музыкальной подготовки будущих педагогических кадров педвузами Украины. Анализ осуществлен на базе архивных материалов и монографий первой половины XX века.

Tan'ko T.P. Musical Training of Future Teachers in the Pedagogical Institutions of Higher Education in Ukraine (40-50ies of the XXth century).

The article is devoted to the historical aspect of musical training of future teachers in pedagogical institutions of higher education in Ukraine. The analysis is realized on the basis of archive materials and monographs of the first half of the XXth century.